

הפירושים שנותנות אמהות להתנהגות תינוקותיהן לקויי הראייה ובעלי ליקויים אחרים במהלך תקשורת

ס. מ. ביירד, פ. מייפילד, פ. בייקר

תרגום: דינה דלבר

Journal of Visual Impairment and Blindness, Sep.-Oct. 1997

במחקר זה הגדירו שבע אמהות לתינוקות לקויי ראייה ובעלי ליקויים אחרים התנהגויות שאותן החשיבו כמשמעותיות ופירשו אותן. האמהות הגדירו 14 מתוך 22 קטגוריות-משנה של התנהגויות, שאותן הגדיר מחקר קודם על אמהות לתינוקות רואים. לא זו בלבד שמגוון ההתנהגויות שהן פירשו היה מוגבל, אלא שלמעלה מ-65 אחוזים מפירושיהן התאימו רק לשתיים מתוך 16 הקטגוריות, שהוגדרו קודם לכן ("העדפה: תשומת-לב" ו"התנהגות מכוונת: השתוקקות"). נדונות ההשלכות על התערבות מוקדמת ומחקר עתידי.

רבים במגוון מרחקים, ומהווה עבורם אמצעי לארגון מידע, המתקבל מחושיהם האחרים (טפלין, 1995). באמצעות תיאום בין התשומה הראייתית והשמיעתית צוברים התינוקות מידע כשהם בודקים מקומות, אירועים ואנשים בסביבותיהם הפיזיות והחברתיות (ספלקה וקורטליו, 1981).

תינוקות מגיבים בצורה אופיינית ליוזמות קשובות וחברתיות מצד הוריהם ע"י התמקדות ראייתית בעיני הוריהם, חיוך והסטה אקראית של מבטם לסקירת פני הוריהם והסביבה. מבט הדדי בין תינוקות והוריהם במשך תהליך זה נחשב כחוויה מלבבת, שמאפשרת התקשרות רגשית (פרייברג, 1977; שייפר ועמיתיו, 1977). חיוך הוא איתות חברתי נוסף בעל עוצמה, התלוי בראייה להעברת משמעות (טרבארטן, 1977). הורים מפרשים בצורה אופיינית את השילוב של התנהגויות אלה כאיתותי הכרה ומוכנות לתקשורת חברתית, שתומכת בתהליך ה"התאהבות" ביניהם ובין ילדיהם (אולסון, 1981; פאפוזק ופאפוזק, 1977; טרבארטן, 1977). כמו כן, קשר-עין הנקבע ע"י התינוקות מביא תכופות בעקבותיו התנהגויות מלאות חיבה של קבלת פנים ע"י הוריהם (פאפוזק ופאפוזק, 1977), ונקשר לתכיפות הגוברת והולכת של קוליותם של התינוקות (מאיו ולה-פראנס, 1978).

מודלים תיאורטיים נפוצים טוענים, כי התפתחותם של תינוקות מעוצבת ע"י יחסי גומלין פנימיים מורכבים בין המאפיינים הביולוגיים של התינוקות, הסביבה הפיזית והתקשורת עם הוריהם בסביבותיהם החברתיות במשך הזמן (ברונפנברנר, 1986; גולדברג, 1977; קליין, וידר וגרינספאן, 1987; זאמרוף וציאנדלר, 1975; זאמרוף, 1993). תקשורת אלו יכולות להגביר או להחליש את הפוטנציאל של התינוק להתפתחות מירבית, בהתאם למידה שבה מעורב התינוק בהתנהגות ש: 1) מעבירה מסרים ל; 2) מתפרשת ע"י; 3) נענית ע"י הוריו (לאמב איסטרברוקס, 1981). באופן ספציפי, תהליך התקשורת הורה-תינוק נחשב ככזה, שמעצב את התפתחות הילדים במשך הזמן.

רקע

תפקיד הראייה בהתפתחות הילד

חשיבות הראייה בהקלת השתתפותם של תינוקות בתקשורת חברתיות מוכרת וידועה מזה עשרות שנים (ברונר, 1977; קוליס, 1977; פרייברג, 1977; שייפר, קוליס ופארסונס, 1977; טרבארטן, 1977). הראייה מאפשרת לתינוקות לרכוש מידע ממקורות

קשרים חברתיים, הרי שתינוקות לקויי ראייה הציגו רק מעט התנהגויות כאלה, אם בכלל.

קשר-עין ממלא תפקיד ראשי בביסוס ההתקשרות הרגשית בין תינוקות והוריהם. בעוד שתינוקות רואים מחקים בד"כ את מצב הרוח של הוריהם, הרי שתינוקות לקויי ראייה מפגינים חוסר רגש, המאופיין ע"י הבעות פנים אדישות, וכן היעדר איתותים של הבחנה והתנהגויות של הבעה. מאחר שנראה, שהיעדר קשר-עין רומז על דחייה מצד התינוקות או על היעדר עניין בתקשורת חברתית, הרי שלתינוקות לקויי ראייה עלולות להיות פחות תקשורות עם הוריהם, והתקשורות שמתקיימות בכל זאת עלולות להיות שונות מבחינת איכותן מאלה של תינוקות רואים והוריהם. ללא ההזדמנות למעורבות ראייתית, שהיא סימן אוניברסלי להכרת ההורים וקבלת פניהם, נראים תינוקות עם ליקוי ראייה חמור כמסתגרים רגשית מהוריהם ומהעולם.

נראה גם, שתינוקות ל"ר מעכבים כל התעוררות מוטורית ומפגינים הבעת פנים אדישה כשיש גירוי שמיעתי בסביבה. תכופות מפרשים הורים את חוסר התנועה הקשוב הזה ואת היעדר הרגש כסימן לכך, שילדיהם אינם מעוניינים בתקשורת חברתית ואינם זמינים לה, בעוד שלמעשה התינוקות משתמשים בחוסר תנועה כבטכניקה להקשיב ביעילות רבה יותר לגירוי שמיעתי.

לחיוכים אוטומטיים, המאפיינים צמדים של תינוק רואה-הורה, אין מקבילות בצמדים של הורים ותינוקות ל"ר. קשה יותר להעלות חיוכים, שנראה שההורים משתוקקים להם, על פני תינוקות ל"ר, ולרוב נדרש גירוי מישושי או קינסטטי נמרץ. החיוכים שהועלו תוארו כבריאים פחות מאלה של תינוקות רואים. לכן נראה, שהחיוך הוא התנהגות המונעת ע"י הראייה, והוא נחלש בהיעדר משוב ראייתי. הורים לתינוקות ל"ר צריכים לעשות מאמץ גדול יותר לערב את ילדיהם בתקשורת חברתית, והם עלולים לחוש נבוכים משום שאינם יודעים מה ילדיהם רוצים. לעצב של ההורים בשל היעדר הראייה של ילדיהם עלול להתווסף הכאב הפסיכולוגי של אי הבנת ילדיהם.

למבטם של התינוקות יש תפקוד תקשורתי בעל עוצמה, שיכול להעביר מגוון של מובנים. למשל, מבט ארוך מהרגיל נקשר לרעב ולמצוקה (פאפוזק ופאפוזק, 1977). ע"י מעקב אחר מבטו של התינוק והתנהגויותיו יכול ההורה לפקח על הקשב של התינוק; ליצור חוויות למידה אקראיות ע"י מתן מידע לתינוק על מוקד תשומת הלב שלו; ללמוד לנבא את התנהגות התינוק, ולהבין את התשומה הניתנת לו, וגם את התפוקה מהתינוק (ברונר, 1977; קוליס, 1977). ידוע גם, שתינוקות פונים תכופות לקראת מוקד העניין שלהם, והלאה מעצמים שאין הם יכולים להגיע אליהם, מאנשים המתנהגים בדרכים מוזרות וממצבים השונים מציפיותיהם או שמעבר ליכולתם להבין (פאפוזק ופאפוזק, 1977).

ע"י פיקוח על התנהגותם הראייתית של תינוקות ועל רצף ההקשרים, יכולים ההורים להשיג מידע חשוב, שבו יוכלו להשתמש כדי לקבל החלטות טיפוליות. הם יכולים לעשות הקשרים לגבי מוקד תשומת לבם של ילדיהם ולתת להם מידע הקשרי, שיכול להקל על המעבר של התינוק מתקשורת טרום-לשונית לשפה ראשונית (ברונר, 1977; מאיו ולה-פראנס, 1978). בנוסף, תשומת-לב משותפת בין הורים ותינוקות נקשרה לרגשות חיבה משותפים, והיא מספקת אמצעי לשילוב רגש וקוגניציה כשהתינוקות מפתחים מיומנויות בין-אישיות (מאנדי, קזארי וזיגמן, 1992). קיימות הוכחות בשפע לכך, שהראייה תומכת בהתפתחותם המתקדמת והמשולבת של התינוקות – דרך החסומה בפני תינוקות לקויי ראייה (בהמשך המאמר יתייחס המונח "לקויי ראייה" לתינוקות שהם עיוורים או בעלי ראייה ירודה ביותר).

תינוקות עם ליקויי ראייה

מחקרים שנעשו ע"י פרייברג (1970, 1977, 1979) – מומחה נודע לתקשורות בין הורים ותינוקות לקויי ראייה – מצאו, כי לתינוקות כאלה רפרטואר מוגבל של התנהגויות תקשורתיות, שלהן השלכות על התקשורתם הרגשית להוריהם. בעוד שתינוקות רואים הפגינו מגוון רחב של התנהגויות רצוניות הקשורות לראייה כדי "לחזור" אחר הוריהם וליזום

שהשתנה הוגבל לגבולות ביולוגיים מוגדרים, והוא מתייחס לתקופות התפתחות קריטיות אצל תינוקות, שמערכת העצבים המרכזית שלהם לא השלימה את תהליך ההפרדה ההתפתחותית. כתוצאה מכך, חיוני להתחיל בהתערבות מוקדם ככל האפשר.

קטגוריות של התנהגות ושאלות מחקריות

המחקר עליו דווח כאן היה המשך למחקר, שבחן התנהגויות של תינוקות, שאמהות פירשו כאיתותים, וכיצד פירשו האימהות התנהגויות אלו, במדגם של 60 תינוקות רואים בגילאים מתואמים שבין 11-26 שבועות, ללא אבחנה של עיכובים התפתחותיים או ליקויים אחרים. הקטגוריות העיקריות של התנהגויות שפורשו במחקר הקודם היו "תנועה", "ווקליזציה", "הבעת פנים", "תנוחה", "מבט" ו"תשומת-לב". לכל קטגוריה עיקרית, להוציא התנהגויות של תשומת-לב, היו קטגוריות-משנה.

קטגוריות-המשנה של "תנועה" היו: (1) תנועה כללית (שינוי מקום, תנוחה או יציבה, ללא פירוט של כוח הגוף, חלק הגוף או התפקוד); (2) כוח הגוף (היעדר או נוכחות מתח בשרירים); (3) תפקוד הגוף (התנהגויות מולדות חיוניות); (4) תנועת הראש (תנועה ספציפית לאיזורי הראש והצוואר, שאינה נגרמת ע"י הגוף); (5) תנועת הפה (תנועה ספציפית לאיזור הפה שאינה נגרמת ע"י הגוף); (6) תנועת הזרוע (תנועה ספציפית לאיזור הזרוע, כנ"ל); (7) תנועת יד (ספציפית ליד, כנ"ל); (8) תנועת הרגל-כף הרגל (ספציפית לרגל, כנ"ל); (9) תנועת גוף-גב (תנועה של הגב או של הגוף).

קטגוריות המשנה של "ווקליזציה" היו: (1) בכי (ביטויים אוראליים נשמעים, המיוחסים בד"כ לחוסר הנאה או לאי-נוחות); (2) צחוק (ביטויים אוראליים נשמעים, המיוחסים בד"כ להנאה); (3) דיבור-מלמול (ביטויים המיוחסים בד"כ להבעה נייטרלית או חיובית); (4) יבבה-מהומה (ביטויים המיוחסים לתלונה או למצוקה, אולם בעוצמה פחותה מבכי).

קטגוריות המשנה ל"הבעות פנים" היו: (1) כללית (צירופים עדינים של שרירי פנים, שאינם מיוחסים בד"כ למסר או לרגש מסוים); (2) חיוך (תנועת פנים

מאחר שנראה שלתינוקות ל"ר יש מגוון צר יחסית של התנהגויות תקשורתיות שהוריהם יכולים לפרש באמת, חשוב שההורים יכבדו את האיתותים החלשים ביותר מצידם. אולם, חלק מההורים לתינוקות ל"ר אולי לא יהיו קשובים כל כך. למשל, למרות שתכיפותה של הווקליזציה אצל תינוקות ל"ר זהה לזו של תינוקות רואים, הרי שרולנד (1984) מצא, כי תגובות האמהות לאותן ווקליזציות היו חלשות ולא עקביות. ייתכן, שהפירוש שנותנים ההורים לחוסר העניין והזמינות של ילדיהם, מעכב במשך הזמן את יכולת התגובה של ההורים. אף כי נראה, שתינוקות שהם ל"ר בלבד מצויים בעמדה נחותה מבחינת התפתחות חברתית מירבית, הרי שתינוקות עם סיבוכים רפואיים וליקויים נוספים לראייה מצויים אפילו בסיכון גבוה יותר.

תינוקות עם ליקויים נוספים

כשתינוקות ל"ר הם רגישים מבחינה רפואית או שיש להם ליקויים נלווים, מוכפלים האתגרים העומדים בפני התינוקות והוריהם. לתינוקות רבי מוגבלויות יש בד"כ אף פחות התנהגויות, הניתנות לפירוש כתקשורתיות, מאשר לתינוקות שהם ל"ר בלבד. מאחר שההתנהגויות התקשורתיות של התינוקות עם הליקויים הנוספים עלולות להיות ייחודיות או עדינות, הרי שהורים שאינם מחפשים סימנים באופן פעיל אולי לא יקלטו את ההתנהגויות האפשריות, שיכולים התינוקות להפגין. להתנהגויות עדינות, כגון, תנוחת יד או כיוון בהקשר לפנים, עשוי להיות ערך תקשורת, והן יכולות להוות דרכים להקלה על ההורים לפרש את התנהגות התינוק.

לא ניתן להגזים בחשיבותה של ההתערבות המוקדמת עבור תינוקות רבי מוגבלויות, כולל ליקויי ראייה. דווח, למשל, על שיפורים הדרגתיים בתפקוד הראייתי. ניתן לייחס שיפור ספונטני זה לשינויים אנטומיים במערכת העצבים, הקשורה ל"צמיחת מוליכים עצביים חדשים סמוכים" לתוך איזורים של מערכת העצבים המרכזית שנפגעו, ונראה שהיא מאפשרת לאיזורים שלא נפגעו של מערכת העצבים המרכזית להשתלט על חלק מן המטלות, המקושרות בדרך כלל עם האיזורים הפגועים. נראה, שתפקוד קליפת המוח

(1) "שינוי-צורך" (נחוץ שינוי בקשב); (2) "הכרה" (סמנים של התנסות קודמת באותו הקשר); (3) "סקרנות" (סמנים של עניין בידע חדש או בחידוש ולהיטות לרכשם); (4) "מודעות" (סמנים של הכרה או הבחנה); (5) "חזרה" (סמנים של עניין חוזר ונשנה); (6) "העדפה" (סמנים של תשומת-לב מיוחדת לחפצים, לפעולות או לתחושות).

ל"תקשורת חברתית" היו שתי קטגוריות משנה: (1) "זמין" (סמנים של מוכנות לתקשורת חברתית); (2) "לא זמין" (סמן להיעדר עניין בפעילות חברתית).

ל"צורך" היו שתי קטגוריות משנה: (1) "נחמה" (סמנים של השתוקקות להרגעה); (2) "גופני" (סמנים של צרכים גופניים שלא מולאו).

גם ל"התנהגות מכוונת" היו שתי קטגוריות משנה: (1) "השתוקקות" (הוגדרה כסמנים של רצון במטרה); (2) "כוונה" (הוגדרה כסמנים של נסיונות להשיג מטרה).

לשתי קטגוריות הפרשנות הסופיות – "ידע" ו"מצב גופני" – לא היו קטגוריות משנה. "ידע" הוגדר כסמנים של הבנה, ו"מצב גופני" הוגדר כסמנים של מצב הגוף. החוקרים, שהרחיבו קו מחקרי זה לאוכלוסיית התינוקות לקויי הראייה ורבי המוגבלויות הנלוות, הגדירו את השאלות הבאות, שאותן היה צורך לבדוק במחקר המתואר כאן: באיזו דרך אכן מייצגות התנהגויות האיתות של תינוקות אלה רפרטואר מוגבל של התנהגויות איתות, שבהן משתמשים תינוקות רואים? האם תינוקות אלה מעורבים בהתנהגויות איתות נוספות, השונות מאלו של תינוקות רואים? כיצד מתייחסים פירושיהן של האמהות של אותם תינוקות לפירושיהן של אמהות לתינוקות רואים? מטרתו הספציפית של מחקר זה היתה לבדוק את תהליך התקשורת אס-ילד במדגם של תינוקות לקויי ראייה ומוגבלויות נוספות, באמצעות הגדרה שיטתית של התנהגויות התינוקות, שפורשו ע"י אמהות במהלך תקשורת חברתית, והפירושים המיוחסים להתנהגויות אלו.

או הנעת המצח, העיניים או הפה, המיוחסות בד"כ להבעת הנאה); (3) עצבנות-רוגז (תנועת פנים או הנעת המצח, העיניים או הפה שמיוחסות להבעות של חוסר הנאה, רוגז או עצב).

קטגוריות המשנה של "תנוחה" היו "יד" (כיוון או הנחת הראש או הידיים) ו"ראש-גוף" (כיוון פיזי או הנחת הראש ו/או הגוף).

קטגוריות המשנה של "מבט" היו: (1) כללי (תיאורים נרחבים של התנהגות ראייתית, בלי פירוט הכיוון או התנועה); (2) מכוון (עיניים ממוקדות או מכוונות כלפי היבט מסויים של הסביבה או בקו מסויים); (3) תנועה (שינוי בכיוון הראיית).

קטגוריית ה"קשב" הוגדרה כהתנהגות המציינת רמה של פעילות נפשית ממוקדת.

הוגדרו גם שש קטגוריות תיאוריות, שסייגו או הרחיבו את משמעות ההתנהגויות שפורשו: "מקריות", "התרחשות ב-זמנית", "כיוון", "יוזמה", "הפוגה" ו"חסר". "מקריות" הוגדרה כהתחלות, עצירות או שינויים בהתנהגות בתגובה לאירוע מוגדר. "התרחשות ב-זמנית" הוגדרה כהתנהגויות שהתרחשו ב-זמנית עם אירוע מוגדר. "כיוון" הוגדר כתנועה במישור מוגדר (למעלה, למטה, כלפי, הרחק מ, שמאלה או ימינה) או כלפי היבט סביבתי נתון (כלפי רכיב של הסביבה שהוא חיצוני לתינוק), המרמז על התחלה ועצירה במקום. "יוזמה" הוגדרה כהתחלת תנועה. הפסקת תנועה הוגדרה כ"הפוגה". הקטגוריה התיאורית האחרונה – "חסר" – הוגדרה כהיעדר התנהגות או תגובה.

קטגוריות הפרשנות העיקריות, שהוגדרו קודם לכן, נתנו לאמהות מידע על מצבם הרגשי של ילדיהן, מצבם ההתפתחותי, הקשב שלהם, מוכנותם לתקשורת חברתית, כוונותיהם והידע שלהם. ל"מצב הרגשי" היו שתי קטגוריות משנה: "חיובית" (הוגדרה כסמנים של התנהגות רגשית, המיוחסת בד"כ להנאה), ו"שלילית" (סמנים של התנהגות רגשית, המיוחסת לחוסר הנאה). ל"מצב התפתחותי" לא היו קטגוריות משנה, והוא הוגדר כסמנים של שינוי התפתחותי.

ל"קשב" היו שש קטגוריות משנה:

השיטה

כשהאם אומרת, עצר הבוחן את הקלטת וכתב את מילות האם, שתיארו את התנהגות התינוק ואת הפירוש שלה להתנהגות זו. כשהאם סיימה לתאר התנהגות ואת הפירוש שנתנה לה, נמשכה הצפייה בקלטת. התהליך נמשך עד שהאם צפתה בקלטת כולה, ותיארה את כל התנהגויות התינוק שאותן היא פירשה, כמו גם פירושיה להתנהגויות.

ניתוח

נעשה שימוש בניתוח איכותי (בוגדן וביקלן, 1982) כדי לבחון הן את התנהגויות התינוקות, שאותן הגדירו האמהות, והן את פירושי האמהות. שני חוקרים מנוסים בתחום התקשורות תינוק-הורה בחנו את תיאורי האמהות להתנהגויות בהקשר לקטגוריות של התנהגויות התינוקות, אשר פורשו קודם לכן תוך שימוש בנהלים זהים עם אוכלוסייה של תינוקות רואים (בוגדן וביקלן, 1982; האס ועמיתיו, 1994; פאטון, 1980). הם סקרו באופן עצמאי מערכת תיאורים משנית ראשונית כדי לקבוע, אם התיאורים מתאימים לקטגוריות שהוגדרו.

כשהתיאורים לא התאימו לקטגוריה שכבר נקבעה, פיתחו החוקרים במשותף קטגוריה חדשה, נתנו לה שם והגדירו אותה, וכללו דוגמאות מן הנתונים. אחרי שהגיעו לתמימות דעים לגבי המערכת המשנית הראשונית, הם קידדו מערכות משנה נוספות של תיאורי התנהגות. ע"י שימוש בקידוד עצמאי חוזר ונשנה, דיון ומשא-ומתן, הם הגיעו להסכמה לגבי קטגוריות תיאור להתנהגויות חדשות אלה. נהלים דומים שימשו להגדרת קטגוריות של פירושים אימהיים, שהקבילו לקטגוריות שנקבעו וליצירת קטגוריות חדשות מן הנתונים.

התוצאות

כל האמהות יחד זיהו בסה"כ 65 מערכי התנהגויות שאותם פירשו. 18% מהם כללו שתי התנהגויות אינדיבידואליות או יותר. אחת האמהות דיווחה, למשל, שפירשה צירוף של כבי תינוקה יחד עם השלכת ספר. כ-32% מהתנהגויות ראשוניות אלה

המשתתפים היו שבעה תינוקות (חמש בנות ושני בנים), שאובחנו כבעלי ליקויי ראייה, ואמהותיהם: שלושה מן הצמדים היו אפרו-אמריקנים וארבעה היו אנגלו-אמריקנים. לתינוקות היו ליקויים נלווים נוספים והם הופנו לתוכנית להתערבות מוקדמת. גילאיהם התואמים נעו מארבעה עד 22 חודשים. למרות שקשה לאבחן ליקויי ראייה בתחילת הינקות, נחשבו חמישה מן התינוקות כלקויי ראייה במידה מסוימת מלידה. מהשניים הנותרים, אחד נחשב כבעל אובדן ראייה מתקדם בעקבות דלקת קרום המוח, ולשני היו עוויתות ינקות (infantile spasms) שהיו קשורות אולי להתרחשות לקות הראייה.

גילן הממוצע של האמהות היה 22.3 שנים, עם חלוקה שווה בטווח הגילאים 17-18 ו-27-28 שנה. שלוש מהאמהות לא סיימו תיכון, ושלוש היו בעלות תעודת בגרות; רמת ההשכלה של שאר האמהות לא היתה ידועה. חמש מהן היו נשואות וחיו עם בעליהן, אחת לא נישאה מעולם ואחת היתה פרודה.

נוהלי המחקר

התקשורות בין האמהות לתינוקות הוקלטו בווידיאו בבתי המשפחות או בסביבות כמו-ביתיות, בזמנים שלדברי האמהות היו נוחים להן ולילדיהן. האמהות נתבקשו לשחק עם ילדיהן כפי שעשו בד"כ כשלא האכילו אותם, החליפו להם או רחצו אותם. אחרי תקופה של "חימום", נתבקשו האמהות לומר לבוחן מתי להתחיל להקליט, ואז הוקלטו עשר דקות של תקשורות אס-תינוק. האמהות יכלו להשתמש בצעועי התינוק, בצעועים המצויים בסביבה, או לא להשתמש בהם כלל, כרצונן.

הבוחן ביקש מכל אם לצפות בהקלטה שלה ושל תינוקה, ו"לומר לי לעצור את הקלטת כשאת רואה שתינוקך עושה משהו, שיש לו משמעות עבורך. אמרי לי לאיזו מן ההתנהגויות של תינוקך יש משמעות, או שהיא מעבירה לך מסרים. איזו מן ההתנהגויות של תינוקך את יכולה לפרש? תארי-נא את התנהגות התינוק ואמרי, איזו משמעות או מסר את מייחסת להתנהגות".

קרובות ביותר היה סמן הכיוון, שנכלל בלמעלה מ-10% מהתיאורים, שבהם השתמשו האמהות לתיאור התנהגות ילדיהן.

פירושי האמהות

במחקר זה הוגדרו דוגמאות לכל קטגוריית פרשנות עיקרית, להוציא מצב התפתחותי. שתי קטגוריות המשנה של "מצב רגשי" ("חיובי" ו"שלילי") היו מיוצגות, וכך גם שתי הקטגוריות של "מוכנות לתקשורת חברתית" ("זמין" ו"לא-זמין"). קטגוריות המשנה של "קשב" – "מודעות" ו"העדפה" – היו כאן גם הן, אולם אלה של ה"הכרה", "חזרה", "שינוי-צורך" ו"סקרנות" נעדרו. שתי קטגוריות המשנה של ה"צרכים" – "גופני" ו"הרגעה" – הופיעו במדגם זה. אחת משתי קטגוריות המשנה של "התנהגות מכוונת" – "השתוקקות" – יוצגה, אולם האחרת – "כוונה" – נעדרה, וכך גם "ידע". אחת מקטגוריות הפרשנות – "מצב גופני" – צמחה מהפרשנות במחקר זה, מה שלא היה קודם. הקטגוריה הוגדרה כסמנים של מצב הגוף, כגון "היה לו התקף" או "התעורר".

דיון

התנהגויות התינוקות

רפרטואר מוגבל

במשותף הגדירו האמהות במחקר זה התנהגויות, שהתאימו ל-14 מתוך 22 קטגוריות משנה, שהוגדרו קודם ע"י אמהות לתינוקות רואים. ארבע ההתנהגויות שפורשו בתדירות הרבה ביותר – "ווקליזציה: בכי"; "ווקליזציה: יבבה-מהומה"; "תנועה: כללית"; "תנועה: ראש" – הרכיבו למעלה מ-55 אחוזים מסך כל ההתנהגויות הראשונות שפורשו, בהשוואה ל-33 אחוזים במחקר הוקדם. לשמונה קטגוריות המשנה הבאות, שהוגדרו קודם, לא נמצאו דוגמאות במדגם זה: "תנועה: זרועות"; "תנועה: ידיים"; "תנועה: רגליים-כפות רגליים"; "תנועה: גוף-גב"; "הבעת פנים: רוגז-עצבנות"; "תנועה: ראש-גוף"; "מבט: כללי"; ו"קשב". במשותף ייצגו קטגוריות אלה יותר מ-20 אחוזים מההתנהגויות הראשונות שפורשו במחקר הקודם.

כללו מתארים, שביססו את המשמעות שנקשרה להתנהגויות. לדוגמה: אחת האמהות ציינה, כי התנהגות התנועה של תינוקה היתה משמעותית, משום שהתנועה היתה בכיוון מסויים – הרחק מצעצוע. אם אחרת דיווחה על התרחשות חוזרת של התנהגות הצפייה של תינוקה, יחד עם הצגת מפתחות לתינוק על-ידה, כבעלת משמעות.

נוסף לכך, ל-14 מ-65 הפירושים היו שני פירושים או יותר. אם אחת, למשל, פירשה את הקמת המהומה של תינוקה כאות לכך, שהתינוק היה מוכן ללכת לישון, וגם שהוא לא רצה שיטרידו אותו. אם אחרת פירשה את העברת מבטו של בנה כאילו הוא אהב את "זה" או שהוא היה מרוצה.

קטגוריות התנהגויות ותיאורים שפורשו קודם לכן

האמהות במדגם זה השתמשו בחמש מתוך שש קטגוריות ההתנהגויות העיקריות, שפורשו קודם לכן ע"י אמהות לתינוקות רואים: "תנועה", "ווקליזציה", "הבעת פנים", "תנוחה" ו"מבט". לא הוגדרו דוגמאות להתנהגויות של "קשב". בקטגוריית ה"תנועה" נמצאו חמש מתוך תשע קטגוריות המשנה, שהוגדרו קודם אצל תינוקות רואים: "כללית", "מצב הגוף", "תפקוד הגוף", "ראש" ו"פה". לא היו דוגמאות לקטגוריות המשנה של ה"זרועות", ה"ידיים", ה"רגליים" ו"גוף-גב". נוספה קטגוריית משנה אחת – "תנועת העיניים" – שלא הוגדרה לגבי תינוקות רואים.

במדגם זה נמצאו דוגמאות לכל ארבע קטגוריות המשנה של ה"ווקליזציה", שהוגדרו קודם. משלוש קטגוריות המשנה של "הבעת פנים" שהוגדרו קודם – רק שתיים נראו במדגם זה: "הבעת פנים: כללית" ו"חיוכים". לא היו דוגמאות ל"רוגז-עצבנות". משתי קטגוריות המשנה של ה"תנוחה" שהוגדרו קודם, נמצאה רק אחת במדגם זה: "תנוחת היד"; לא היו דוגמאות ל"תנוחת ראש-גוף".

משלוש קטגוריות המשנה של "מבט" הוגדרו עתה רק שתיים – "תנודה" במבט ו"מבט מכוון". לא הוגדרו דוגמאות ל"מבט: כללי".

כל הקטגוריות התיאוריות שהוגדרו קודם נמצאו במדגם זה. המתאר ההתנהגותי שהופיע לעתים

כשכמעט שמונה אחוזים בקטגוריות המשנה "חיוך".
לא פורשו דוגמאות ל"רוגז-עצבנות".

הנתונים מעלים, כי תינוקות לקויי ראייה עם מוגבלויות נלוות מעורבים במידה שווה בהתנהגויות של הבעות פנים, שאותן מחשיבות אמהותיהם כבעלות משמעות, כפי שעושים תינוקות רואים ללא מוגבלויות. מעניין לציין, שחיוך – התנהגות שנחשבה כחולפת אצל תינוקות לקויי ראייה – היתה הבעת הפנים הבולטת ביותר שפורשה. הפער ברגש האדישות שיוחס לתינוקות ל"ר דווח ע"י כותבים רבים, והנתונים המספריים שעלו במחקר זה דורשים בדיקה נוספת. ייתכן, שאמהות לתינוקות ל"ר מייחסות לחיוך יותר משמעות באופן יחסי, משום שהתנהגות זו מופיעה באורח בלתי-סדיר וקשה יחסית לעורר אותה. ייתכן גם, שתפיסת הבעת הפנים המוגבלת אצל תינוקות ל"ר מיוחסת יותר לחוסר התדירות של ההתנהגויות הראייתיות, שמשלימות את תפיסת השינויים ברגש ("מבט מכוון", "תנודות במבט" ו"מבט כללי"), או התנהגויות של קשב.

ממצא אחר הראוי לציון היה הגדרתה של קטגוריות משנה של התנהגות תינוקות: "תנועת העיניים". ייתכן, שהאמהות מתבוננות בעיניים כדי לחפש פוטנציאל לתקשורת, ומפרשות תנועה – גם אם לילדיהן יש רק ראייה תפקודית מעטה – לצורך מטרות תקשורתיות.

התנהגות שלילית

שתי ההתנהגויות התכופות ביותר שפורשו היו: "ווקליזציה: בכי" (18.5%) ו"יבבה-מהומה" (13.5%). כ-32 אחוזים מההתנהגויות שפורשו נפלו לתוך שתי קטגוריות משנה אלה, הנקשרות באופן מסורתי עם שלילה. לעומת זאת, במחקר על תינוקות רואים, היווה צירופן של התנהגויות אלה רק 8.1% מסך כל ההתנהגויות שפורשו, כאשר "ווקליזציה: בכי" מהווה 4.9% ו"יבבה-מהומה" מהווה 3.2%. המספר הלא-פרופורציונלי של התנהגויות שליליות, שהוגדרו כבעלות משמעות במחקר זה, מחזק את הצורך להתחיל בהתערבות מוקדמת אצל תינוקות, שאובחנו כלקויי ראייה. ייתכן שהתערבות מוקדמת, שתסייע

מאחר שבמחקר זה השתתפו רק שבעה תינוקות, לעומת 60 במחקר הקודם, ניתן להניח, שבמדגם זה יהיו מיוצגות פחות קטגוריות של התנהגות התינוקות. אולם, התינוקות כאן היו בוגרים יותר מהתינוקות הרואים במחקר הקודם. מאחר שניתן לצפות שלתינוקות בוגרים יותר יהיו התנהגויות תקשורתיות מתוחכמות יותר, ייתכן שממצאים אלה תומכים בטענות קודמות, שלתינוקות לקויי ראייה רפרטואר מוגבל של התנהגויות איתות. לכל התינוקות במדגם זה היו ליקויים נוספים ללקות הראייה, דבר שיכול היה להשפיע על התנהגויותיהם התקשורתיות, כך שיש לפרש את הממצאים במשנה זהירות. נדרשים מחקרים נוספים עם מדגמים של תינוקות ללא מוגבלויות, להוציא לקות ראייה, לפני שניתן יהיה להגיע למסקנה ספציפית לגבי ההשלכות של לקות ראייה ומוגבלויות נלוות.

התנהגויות איתות חלופיות

מחקרים קודמים טענו, כי לתנחות היד של תינוקות או למיקום היד בהקשר לפנייהם יש פוטנציאל תקשורתי. רק פירוש אחד של תנחות היד הוגדר במדגם זה, ופירוש זה התבסס על היעדרה של אחיזה בצעצוע. לא הוגדרו דוגמאות של מיקום היד בהקשר לפנייהם כהתנהגות משמעותית. מאחר שהאמהות במדגם זה לא מיהרו לצרף משמעות למיקום ידם של התינוקות בהקשר לפנייהם, רומזות התוצאות על כך, שמידע אודות פירושים המתייחסים לתנחות היד ו/או למיקום, יכול לשמש כטכניקה של התערבות מוקדמת, שכדאי לבדקה לעומק.

אדישות

כמה חוקרים דיווחו, כי תינוקות לקויי ראייה סובלים מאדישות, מה שמרמז על כך, שהשינויים בעלי המשמעות בהבעות פניהם הם מוגבלים. במחקר הקודם על תינוקות רואים, התאימו כתשעה אחוזים מההתנהגויות התינוק הראשונות שפורשו לקטגוריה של "הבעת הפנים", כשהחלוקה מכל צד – של קטגוריות המשנה "חיוך" ו"כללי" – היתה שווה (כארבעה אחוזים כל אחת), ופחות מאחוז אחד התאים לקטגוריית המשנה "רוגז-עצבנות". במחקר הנוכחי, כתשעה אחוזים מההתנהגויות התאימו לקטגוריה זו,

אלה בפרשנויות רומזות על כך, שאמהות לתינוקות ללא מוגבלויות מקבלות יותר מידע לגבי מצביהם הרגשיים החיוביים של ילדיהן וצרכיהם הגופניים, מאשר אמהות לתינוקות ל"ר ובעלי מוגבלויות נוספות.

פירושים שליליים

בחינה מדוקדקת של פרשנויות האמהות בקטגוריות המשנה "קשב: העדפה" ו"התנהגות מכוונת: השתוקקות", מספקת מידע על אופי התקשורות. עשרה מתוך 25 הפירושים (40%) ב"קשב: העדפה" התייחסו לכך, שהתינוקות לא אהבו את הפעילות המתקיימת או חפץ. כמו כן, 11 מתוך 19 הפירושים (57.9%) ב"התנהגות מכוונת: השתוקקות" התייחסו לכך, שהתינוקות לא רצו להמשיך להשתתף בפעילות המתקיימת. כל אחד מהפירושים הללו בא בעקבות צורה כלשהי של התנהגות מחאה מצד התינוקות. ממצאים אלה מצביעים על כך, שנדרשות טכניקות של התערבות מוקדמת כדי לאפשר תקשורות חיוביות או נייטרליות בין תינוקות ל"ר והוריהם.

מגבלות

כשמפרשים את ממצאיו של מחקר זה יש לקחת מספר גורמים בחשבון. ראשית, מאחר שרק צמדים של תינוק-אם השתתפו, משפיעים הבדלים אינדיבידואליים אצל כל אחד מהשניים על התוצאות באופן בלתי פרופורציונלי. שנית, מדגם התינוקות היה הטרוגני; לא היה אפשר להפריד בין השפעות ליקויי הראייה והתולדה של המוגבלויות הנלוות. שלישית, בעיה נוספת בהקשר זה היא המידה שבה מייצג מדגם זה את כלל אוכלוסיית התינוקות לקויי הראייה ובעלי המוגבלויות הנלוות ואמהותיהם.

רביעית, למרות שהקלטה בווידיאו היא טכניקה נפוצה ביותר ללכידת שטף חילופי התקשורת המתקיים בין תינוק-הורה, ולמרות שהנהלים שבהם השתמשו במחקר זה היו זהים לאלה של המחקר הקודם, עלולה ההקלטה בווידיאו להשפיע על אופי התקשורות המוקלטות. האמהות נתבקשו "לשחק כפי שאתן עושות באופן נורמלי", אולם ייתכן, שהן חשו בצורך לגרום לילדיהן להציג בפני המצלמה, וע"י כך להתפשר על ה"נורמליות" של תקשורתיהן. חמישית, השפעת רמת ההשכלה של האמהות על

להורים להגדיר את כל מגוון ההתנהגויות בעלות הפוטנציאל התקשורתי, עשויה למנוע את הסתמכותם המוגזמת על פירושן של ההתנהגויות שליליות, ולאפשר מחזורים ברזמניים של פעולות תינוק-הורה.

פרשנויות אימהיות

רפרטואר מוגבל של פירושים

עשר מתוך 16 קטגוריות המשנה של הפרשנויות האימהיות, שהוגדרו במחקר על תינוקות רואים, היו מיוצגות במחקר זה. שתי קטגוריות משנה של פירושים היו גדולות באופן בלתי פרופורציונלי במחקר זה: "קשב: העדפה" (למעלה מ-38% מהפירושים), ו"התנהגות מכוונת: השתוקקות" (למעלה מ-29%). יחד, למעלה מ-65% מסך כל הפירושים האימהיים נפלו לתוך שתי קטגוריות משנה אלו. לעומת זאת, אמהות לתינוקות ללא מוגבלויות ייחסו בערך 31 אחוזים מפירושיהן ל"קשב: העדפה" (15.3%) ול"התנהגות מכוונת: השתוקקות" (15.6%). שאר 35 האחוזים של פירושי האמהות במחקר הנוכחי נפלו לתוך קטגוריות המשנה הבאות: "מצב רגשי: חיובי"; "מצב רגשי: שלילי"; קשב: מודעות"; "תקשורת חברתית: זמין"; "תקשורת חברתית: לא זמין"; "צורך: גופני", וכך גם קטגוריית המשנה החדשה, המיוחדת לאוכלוסייה זו: "מצב גופני". לא נמצאו דוגמאות לשמונה קטגוריות המשנה הבאות: "מצב התפתחותי"; "קשב: סקרנות"; "קשב: הכרה"; "צורך: הרגעה"; "התנהגות מכוונת: כוונה"; וכן "ידע". האמהות שהשתתפו דיווחו על רפרטואר מוגבל של פירושים אימהיים, לעומת המגוון שדווח קודם לכן ע"י אמהות לתינוקות ללא מוגבלויות.

ראויות לציון שתי מגמות נוספות בדפוסי הפרשנויות, שנמצאו במחקר זה. האמהות לתינוקות ל"ר ייחסו 7.6% מפירושיהן לקטגוריות המשנה "מצב רגשי: חיובי", בהשוואה ל-17.6% שייחסו האמהות לתינוקות ללא מוגבלויות. 3.1% מפירושיהן של האמהות לתינוקות ל"ר לעומת 13.1% מפירושיהן של אמהות לתינוקות ללא מוגבלויות היו בקטגוריית המשנה "צרכים: גופניים". למרות ששתי אוכלוסיות התינוקות לא היו ברות השוואה ישירה, הרי שמגמות

ע"י האמהות, היה מוגבל למדי, ונפל לתוך שתי קטגוריות משנה בלבד של פרשנויות.

ממצאים אלה מעלים ראיות חדשות לחשיבותה של התחלת ההתערבות המוקדמת, לפני שמתפתחים מחזורים של פירושים מוטעים בין הורים לילדיהם לקויי הראייה, אשר להם עלולות להיות השלכות לכל החיים. נוסף לכך, הודגש שוב הצורך לסייע להורים בהגדרת האיתותים של ילדיהם ובפירושים. כלומר, יש הורים הזקוקים לסיוע מיוחד כדי לשקול מגוון רחב של פירושים להתנהגויות ילדיהם.

נחוץ מחקר נוסף על התנהגויות תינוקות ופרשנויות הוריהם כדי לקבוע, אם התינוקות מעורבים בהתנהגויות נוספות, הניתנות להגדרה ע"י אנשי מקצוע עם הכשרה מתאימה בתקשורת בינקות וליקויי ראייה. ייתכן, שתינוקות אלה מעורבים בהתנהגויות נוספות בעלות פוטנציאל תקשורתי, שהוריהם לא זיהו. ייתכן גם, שניתן לפרש פירושים שונים או נוספים את ההתנהגויות, שאותן אכן מזהות האמהות. ■

הפרשנויות לא היתה מבוקרת. כ-85% מהאמהות במחקר זה סיימו ב"ס תיכון או פחות, בעוד שלאחוז דומה מהאמהות במחקר הקודם היתה השכלה גבוהה כלשהי. שישית, הנסיון לפרק לגורמים התנהגויות תקשורתיות מורכבות למרכיבים פשוטים יותר עלול להיות בעיה, מאחר ששטף התקשורות הנמשכות הוא תהליך מורכב, המושפע ממספר משתנים, ולא ניתן לחלקו בדיוקנות למקטעים מדודים לצורך ניתוח. לבסוף, נעשתה התייחסות למחקר הקודם, שנערך על תינוקות ללא מוגבלויות. יש לפרש את ההשוואות של שני מדגמים הטרוגניים אלה ואת ההשלכות הנובעות מהם בזהירות.

השלכות

ממצאי מחקר זה תומכים בדיווחים קודמים, שלתינוקות ל"יר רפרטואר מוגבל של התנהגויות איתות תקשורתיות. אולם, הממצא הראוי ביותר לציון היה, שלמרות שהתינוקות הפגינו רק מעט התנהגויות שאמהותיהן החשיבו כבעלות משמעות, הרי שהאמהות קיבלו מגוון קטן עוד יותר של מסרים מהתנהגויות אלו. הרפרטואר של הפירושים, שהודגם